

Правове регулювання усиновлення: запитання і відповіді

Ця стаття адресована громадянам України, які вирішили усиновити дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, з метою надання відповідей на питання, які можуть виникнути як під час прийняття рішення про можливість усиновлення такої дитини, так і в процесі його здійснення.

Перш за все усиновлювачам варто принципово усвідомити, що усиновлена ними дитина має такі ж соціальні, емоційні та фізичні потреби, як і будь-яка народжена дитина у родині. Надзвичайно важливо ці потреби визначити, зрозуміти причини їх виникнен-

ня, знайти шляхи їх вирішення, навіть якщо ці потреби на початковому етапі протирічать культурним нормам усиновлювачів.

Що стосується правового регулювання у сфері усиновлення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, то на сьогодні правові та організаційні засади його здійснення визначають: Сімейний кодекс України, Закони України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про охорону дитинства», постановова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про за-

твердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей».

Хотілось би окремо зазначити, що на законодавчому рівні визначено, що усиновлення є пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і будь-яка діяльність з усиновлення з метою отримання прибутків забороняється.

Отже, провівши аналіз положень вказаних нормативно-правових актів, на нашу думку, найважливішими запитаннями, на які має знати відповідь кожна особа, яка бажає усиновити дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, є:

Що таке усиновлення?

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться в її інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Яка дитина може бути усиновленою?

Усиновленою може бути дитина, яка має статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування або згоду, на усиновлення якої, надали батьки до досягнення нею повноліття.

Хто може бути усиновлювачем?

Усиновлювачем дитини може бути дієздатна особа віком не молодша двадцяти одного року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини.

Усиновлювачем може бути особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на п'ятнадцять років.

Усиновлювачами можуть бути подружжя, а також особи, які не перебувають у шлюбі, якщо вони проживають однією сім'єю.

Хто не може бути усиновлювачем?

Не можуть бути усиновлювачами особи, які:

- 1) обмежені у дієздатності;
- 2) визнані недієздатними;
- 3) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені;
- 4) були усиновлювачами (опікунами, піклувальниками, прийомними батьками, батьками-вихователями) іншої дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним (було припинено опіку, піклування чи діяльність прийомної сім'ї або дитячого будинку сімейного типу) з їхньої вини;
- 5) перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- 6) зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами;
- 7) не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- 8) страждають на хвороби, перелік яких затверджений центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я;
- 9) були засуджені за злочини проти життя і здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також за злочини, передбачені ст. ст. 148, 150, 150 1, 164, 166, 167, 169, 181, 187, 324, 442 Кримінального кодексу України, або мають непогашену чи не зняту в установленому законом порядку судимість за вчинення інших злочинів;
- 10) за станом здоров'я потребують постійного стороннього догляду;
- 11) є особами без громадянства;
- 12) перебувають у шлюбі з особою, яка відповідно до пунктів 3-6, 8, 9 цієї статті не може бути усиновлювачем.

Крім вищевказаних осіб, не можуть бути усиновлювачами особи однієї статі, а також інші особи, інтереси яких суперечать інтересам дітей.

Хто має переважне право перед іншими на усиновлення дитини?

За наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, переважне право на її усиновлення має громадянин України:

- 1) в сім'ї якого виховується дитина;
- 2) який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновлюється;
- 3) який усиновлює кількох дітей, які є братами, сестрами;
- 4) який є родичем дитини.

Крім зазначених осіб переважне право на усиновлення дитини має подружжя.

Як розпочати процес усиновлення дитини?

Громадяни України, які бажають усиновити дитину, звертаються з письмовою заявою про взяття їх на облік кандидатів у всиновлювачі до служби у справах дітей за місцем проживання, яка протягом 10 робочих днів після надходження заяви та всіх документів розглядає питання про можливість заявників бути всиновлювачами та готує відповідний висновок і в разі надання позитивного висновку ставить заявників на облік кандидатів у всиновлювачі із занесенням даних про них до Книги обліку кандидатів у всиновлювачі. Заява може бути написана в присутності працівника служби у справах дітей та засвідчена ним. У разі коли одне з подружжя не може особисто з'явитись до служби у справах дітей для написання заяви, його заяву, засвідчену нотаріально, може подати дружина (чоловік).

Заява вважається поданою, якщо до неї додані всі документи, визначені законодавством.

Які документи необхідно подати разом із заявою для того, щоб стати кандидатом в усиновлювачі?

До заяви про взяття їх на облік кандидатів у всиновлювачі додаються такі документи:

- 1) копія паспорта або іншого документа, що посвідчує особу;
- 2) довідка про заробітну плату за останні шість місяців або копія декларації про доходи за попередній календарний рік, засвідчена органами державної податкової служби;
- 3) копія свідоцтва про шлюб, укладений в органах реєстрації актів цивільного стану, якщо заявники перебувають у шлюбі;
- 4) висновок про стан здоров'я кожного заявника, складений за встановленою формою;
- 5) засвідчена нотаріально письмова згода другого з подружжя на усиновлення дитини (у разі усиновлення дитини одним з подружжя), якщо інше не передбачено законодавством;
- 6) довідка про наявність чи відсутність судимості для кожного заявника, видана органами внутрішніх справ за місцем проживання заявника;
- 7) копія документа, що підтверджує право власності або користування житловим приміщенням.

Копії документів, зазначених у пунктах 1, 3 і 7 засвідчуються працівником служби у справах дітей, який здійснює приймання документів.

У разі усиновлення дитини одним із подружжя висновок про стан здоров'я та довідка про наявність чи відсутність судимості подаються кожним з подружжя.

Заява вважається поданою, якщо до неї додані всі документи, зазначені в цьому пункті. Витребування у заявників документів, не зазначених у цьому пункті, не допускається.

Строк дії документів становить один рік з дня їх видачі, якщо інше не передбачено законодавством.

У яких випадках заявнику може бути відмовлено в постановці на облік кандидатів у всиновлювачі?

Заявники не беруться на облік кандидатів у всиновлювачі, якщо:

Подано не всі документи;

1) у поданих документах є виправлення або дописки, не завірені в установленому порядку;

2) заявники (один з них) не можуть бути всиновлювачами відповідно до законодавства;

3) різниця у віці між дитиною, яку бажають усиновити, та заявниками становить менш як п'ятнадцять років;

4) житлове приміщення заявників перебуває в незадовільному санітарно-гігієнічному стані;

5) у житловому приміщенні заявників неможливо влаштувати місце для занять і окреме спальне місце для дитини;

6) під час обстеження житлово-побутових умов заявників та бесіди з ними або при вивченні їх документів виявлені обставини чи умови, які можуть мати негативні наслідки для виховання і розвитку дитини;

7) вони відмовились від підписання акта про те, що їм роз'яснено порядок та умови усиновлення, права та обов'язки кандидатів у всиновлювачі, усиновлювачів, правові наслідки усиновлення, порядок здійснення контролю за умовами проживання і виховання усиновлених дітей.

Про відмову у взятті на облік кандидатів у всиновлювачі заявникам надається обґрунтована відповідь у письмовій формі.

Як здійснюється інформування кандидатів у всиновлювачі про дітей, які можуть бути усиновлені?

Ознайомлення кандидатів у всиновлювачі з інформацією про дітей, які мо-

жуть бути усиновлені здійснюється службами у справах дітей районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноваженим органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, службами у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики відповідно за місцем, де дитина перебуває на місцевому, регіональному або централізованому обліку.

З метою заохочення громадян до усиновлення повідомлення про дітей, які можуть бути усиновлені, розміщуються в засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, Міністерства сім'ї та молоді Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики, веб-сайтах установ і організацій, з якими служби у справах дітей районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах рад, уповноважений орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служби у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики уклали договори про співпрацю.

Інформація про дітей може містити фотокартку дитини, відомості про її ім'я, вік, форму влаштування (без зазначення назви та адреси закладу, в якому перебуває дитина, прізвища, імені, по батькові, адреси прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників), наявність або відсутність братів, сестер, їх вік та форму влаштування, особливі потреби дити-

ни, а також контактні телефони та адресу служби у справах дітей, Мінсоцполітики, де можна отримати направлення для знайомства з дитиною.

Для отримання інформації про дітей, які можуть бути усиновлені, кандидати в усиновлювачі мають право звернутися до служби у справах дітей за місцем їх обліку, уповноваженого органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань дітей, служб у справах дітей обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій та Мінсоцполітики.

Як здійснюється знайомство з дитиною?

Кандидатам в усиновлювачі, які виявили намір особисто познайомитись з дитиною, видається направлення до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини для організації знайомства з нею. Не допускається видача кандидатам в усиновлювачі направлення для одночасного знайомства з двома і більше дітьми, які не є між собою братами і сестрами, крім випадків, коли усиновлюються діти-інваліди, які виховуються в одному закладі або сім'ї.

Строк дії направлення становить 10 робочих днів від дати видачі. У разі потреби строк дії направлення може бути продовжений органом, який його видав, але не більш як на 10 робочих днів.

Кандидати в усиновлювачі знайомляться з дитиною за місцем її проживання (перебування) у присутності представника служби у справах дітей, працівників дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина; прийомних батьків; батьків-вихователів; опікунів; піклувальників. За бажанням прийомних батьків, батьків-вихователів, опікунів, піклувальників знайомство кандидатів у усиновлювачі з дитиною може здійснювати-

ся у приміщенні служби у справах дітей або на іншій території за погодженням із зазначеною службою.

Під час перебування кандидатів у усиновлювачі в дитячому або іншому закладі за направленням не допускається їх знайомство з іншими дітьми, які проживають (перебувають) у цьому закладі, отримання інформації про них, здійснення їх відео- та фотозйомок.

У разі коли до закінчення строку дії направлення кандидати в усиновлювачі не подали до служби у справах дітей за місцем проживання (перебування) дитини заяву про бажання усиновити дитину, вважається, що вони відмовилися від усиновлення.

Чи потрібна згода дитини на усиновлення?

Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її віковій та стану здоров'я.

Усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

Згода дитини на усиновлення не потрібна, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками.

Які права та обов'язки має кандидат в усиновлювачі?

Кандидати в усиновлювачі мають право:

1) ознайомитися з особовою справою, медичною картою дитини;

2) провести додаткове медичне обстеження дитини виключно у державному або комунальному закладі охорони здоров'я в присутності представника служби у справах дітей та дитячого або іншого закладу, в якому проживає (перебуває) дитина, чи прийомних

батьків, батьків-вихователів, опікуна, піклувальника;

3) кандидати в усиновлювачі мають право щодня протягом строку дії направлення відвідувати дитину за місцем її проживання (перебування) та спілкуватися з нею у час, визначений керівником закладу, прийомними батьками, батьками-вихователями, опікунами, піклувальниками, але не менш як три години на день. Після встановлення контакту з дитиною та подання до служби у справах дітей заяви про бажання її усиновити, кандидати в усиновлювачі мають право продовжувати щоденне спілкування з дитиною до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Кандидати в усиновлювачі зобов'язані виконувати:

1) вимоги законодавства України з питань усиновлення;

2) рекомендації фахівців (психолога, педагога, соціального працівника) під час встановлення контакту з дитиною.

Усиновлювачі зобов'язані:

1) особисто забрати дитину із закладу чи сім'ї, в якій вона виховується, в присутності представника служби у справах дітей після пред'явлення копії рішення суду про усиновлення;

2) надавати можливість представникам служби у справах дітей за місцем свого проживання, спілкуватися з дитиною та здійснювати нагляд за умовами її проживання і виховання;

3) повідомляти про зміну місця проживання усиновленої дитини службу у справах дітей, які здійснюють нагляд за умовами проживання і виховання усиновленої дитини.

Хто приймає рішення про усиновлення дитини?

Рішення про усиновлення дитини приймається судом, за заявою кандидатів у всиновлювачі.

Які документи подаються до суду для усиновлення дитини?

Особа, яка бажає усиновити дитину, подає до суду заяву про усиновлення. Подання такої заяви через представника не допускається. Заява про усиновлення може бути відкликана до набрання чинності рішенням суду про усиновлення.

Заява про усиновлення дитини повинна містити: найменування суду, до якого подається заява, ім'я, місце проживання заявника, а також прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання, вікомості про стан здоров'я дитини. Заява про усиновлення дитини може також містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини.

До заяви про усиновлення дитини додаються документи кандидатів у всиновлювачі, які подавались до служби у справах дітей для постановки на облік кандидатів у всиновлювачі, висновок органу опіки та піклування про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини.

До висновку органу опіки та піклування мають бути додані:

1) акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання;

2) свідоцтво про народження дитини;

3) медичний висновок про стан здоров'я дитини, про її фізичний і розумовий розвиток;

4) у випадках, установлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення.

Суд у разі необхідності може вимагати подання інших документів.

Які особисті дані про дитину можна змінити при її усиновленні?

Особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання:

бути записаною у Книзі реєстрації народжень матір'ю, батьком дитини або повнолітньої особи. Якщо усиновлюється дитина, яка досягла семи років, то для запису всиновлювача матір'ю, батьком потрібна згода дитини, крім випадку, коли дитина проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками;

змінити відомості про місце народження та дату народження дитини. Дата народження дитини може бути змінена не більш як на шість місяців.

Якщо усиновлювачами є одночасно жінка та чоловік і якщо вони записуються батьками дитини, відповідно змінюються прізвище та по батькові дитини.

За заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені.

Якщо усиновлювач записується батьком дитини, відповідно змінюється по батькові дитини.

Які правові наслідки усиновлення?

З моменту здійснення усиновлення припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та іншими її родичами за походженням.

З моменту усиновлення виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена (а в майбутньому – між її дітьми, внуками), та усиновлювачем і його родичами за походженням.

Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у тако-

му ж обсязі, який мають батьки щодо дитини.

Усиновлення надає особі, яку всиновлено, права і накладає на неї обов'язки щодо усиновлювача в такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків.

Усиновлення надає усиновлювачеві права і накладає на нього обов'язки щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, які мають батьки щодо дитини.

Які права зберігаються за дитиною, яка усиновлена?

Усиновлена дитина має право на одержання в установленому законом порядку в спадщину майна і грошових коштів батьків чи одного з них у разі їх смерті або визнання їх за рішенням суду померлими незалежно від місця проживання. Дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна.

О. В. Козачок

головний спеціаліст відділу
цивільного законодавства
та реформування відносин
власності Управління цивільного
законодавства та підприємницької
діяльності Департаменту цивільного,
фінансового законодавства
та законодавства з питань
земельних відносин
Міністерства юстиції України